

FRANCISZEK TOMCZAK

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

OGÓLNA SYTUACJA WSI POLSKIEJ DWA LATA PO WEJŚCIU DO UNII EUROPEJSKIEJ

Abstract: General Situation of the Polish Villages after Two Years of the UE Membership. In this paper there are summaries, conclusions and economic interpretation mainly presented in author's book titled as: *Family Agricultural Economy. Mechanism and Development Determinants* (Warsaw 2005). Paper covers the analysis of the changes and conditions of the rural development during the years of the system transformation in Poland and the first two years of the Polish UE-25 membership.

The following challenges and determinants should be considered of foremost importance during the contemporary period of the development of the Polish village and rural areas:

- in general economy: the level of economic development (GNP *per capita*), the world agricultural development path, the process of economic integration (consequences of the Polish membership of the UE-25), technical, structural and organizational progress, the internationalization and globalization of the world economy and the protection of the natural environment;
- in rural areas: the multifunctional nature of rural areas, the regionalization of their development policy, especially Polish east regions, the slow replacement of agricultural policy with a policy of the development of rural areas, the increasing role of technology, organization and social policy opportunities as well as cohesion, especially in backward areas.

The main world experiences in this field shows, that it is possible to formulate conclusions regarding the state of rural and agricultural development important for all countries, irrespective of their place in the world development hierarchy. The theories of development, convergence, European integration, globalisation *etc.* make up an important part of the mechanism and development determinants of the rural areas.

1. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej kształtuje nowe warunki i mechanizmy tworzenia i realizacji programów (planów) lub tendencji roz-

wojowych wsi (obszarów wiejskich). Powstały obecnie szanse przejścia od rozwiązań bieżących i koniunkturalnych do realizacji długofalowej strategii rozwoju wsi. Jak wykazuje doświadczenie światowe w takich ustaleniach uwzględnia się i uogólnia główne tendencje i cele rozwojowe danego kraju i krajów wyżej rozwiniętych. Zasady polityki rolnej, wiejskiej i regionalnej UE są podstawą kształtowania rozwoju wsi (obszarów wiejskich) w krajach UE-25. W prezentowanym opracowaniu główną uwagę zwraca się na dotychczasową sytuację gospodarczą polskiej wsi, czynniki decydujące o tej sytuacji oraz ustalenia i doświadczenia wynikające zarówno z problemów i doświadczeń rozwoju wsi UE-15, jak też zjawisk, jakie pojawiły się w pierwszych dwóch latach członkostwa Polski w UE i jakich należy się spodziewać w następnych latach, szczególnie w okresie budżetowym UE 2007-2013¹.

Jednocześnie ogólną sytuację wsi polskiej w pierwszym okresie po wejściu do UE określamy, w sensie problemowym, strategii i warunków rozwojowych a nie deskrypcyjnym dotyczącym stanu gospodarczego i krajowych relacji wiejskich programów unijnych dotyczących Polski.

Niemniej jednak, jeśli chodzi o obecną sytuację wsi polskiej, dysponujemy znacznymi materiałami i literaturą analityczną, interpretacyjną i postulatyczną dotyczącą stanu i przyszłości wsi europejskiej i polskiej. Opracowania ośrodków badawczych i materiałów Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi pozwalają na formułowanie zasad i wniosków dotyczących opóźnień rozwoju wsi i warunków ich przezwyciężenia. Sytuacja i obraz wsi polskiej zostały szczegółowo zaprezentowane w ważnych raportach, studiach i publikacjach (zob. literatura), a bieżąca informacja, szczególnie związana z finansowaniem i realizacją wiejskich i rolniczych projektów rozwojowych jest dostępna w systemie informacyjnym kraju: publikacje naukowe i popularne, Internet, konferencje i sympozja, szkolenia itp. Dotyczy to także problemów obecnie niezwykle trudnych dla wsi i rolnictwa: bezrobocia, trudności dochodowych, restrukturyzacji i zmian struktury agrarnej, problemów wynikających z trudności transformacyjnych, bieżącej polityki gospodarczej, rolnej i wiejskiej, niepokoju o przyszłość wsi itp.

Ogólna sytuacja i perspektywy wsi zależą i są kształtowane zarówno przez dotychczasowe procesy historyczne np. ogólnie niski stan gospodarki i infrastruktury oraz zróżnicowanie regionalne kraju, łącznie ze zróżnicowaniem powiązanym z dziedzictwem zaborów (Ściana Wschodnia), jak też

¹ Określenie i ekonomiczną interpretację współczesnych tendencji i warunków rozwoju rolnictwa i wsi w Polsce przedstawiono bliżej w monografii Tomczak (2005).

współczesne siły rozwojowe. Zmiany zachodzące w poszczególnych regionach kraju można scharakteryzować jako rezultat działań różnorodnych sił rozwojowych całej gospodarki, otoczenia rolnictwa i gospodarki żywnościowej oraz obszarów wiejskich. Z punktu widzenia warunków stanu i rozwoju wsi, ekonomia agrarna, podobnie jak dyscypliny zajmujące się gospodarką przestrzenną, obejmuje analizę relacji makroekonomicznych i mikroekonomicznych między wsią a otoczeniem uznając je za szczególne siły rozwojowe. Po pierwsze, dotyczy to zewnętrznych regionalnych i poza regionalnych sił rozwojowych (lub organizacyjnych), w szczególności krajowej polityki gospodarczej i jej uwarunkowań, transformacji systemowej, integracji europejskiej, globalizacji i kształtowania się światowej gospodarki rolniczo-żywnościowej. Po drugie, wewnętrznych sił rozwojowych (lub ograniczających) wsi polskiej, jakie można zidentyfikować w obecnym okresie: wyposażenie wsi w czynniki produkcji (praca, kapitał, ziemia), działanie zmian demograficznych zmieniających struktury i relacje zaludnienia oraz zatrudnienia, czynniki dochodowe producentów żywności i konsumentów (poziom PKB, płac i dochodów), wewnętrzne procesy adaptacyjne rolnictwa, gospodarstw i przedsiębiorstw agrobiznesu oraz wszystkie źródła zatrudnienia i dochody mieszkańców wsi, konkurencyjność jednostek produkcyjnych, ich efektywność i dynamizm rozwoju oraz dynamika zachodzących przemian strukturalnych i przestrzennych.

Różnorodne badania wskazują, że wieś kumuluje obecnie takie problemy gospodarcze i społeczne kraju, jak bezrobocie, niskie dochody i bieda, niski poziom wykształcenia ogólnego i zawodowego, niski standard wyposażenia produkcyjnego, usługowego i domowego, ograniczony dostęp do usług zdrowotnych, kształcenia, usług kulturalnych². Według ocen gmin wiejskich na podstawie waloryzacji gospodarczej, demograficznej, infrastrukturalnej, osadniczej i edukacyjnej Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN określił obszary kumulacji barier rozwojowych. Wyodrębniono 330 gmin problemowych (14%), w tym 160 gmin (7,4% zbioru) skrajnie problemowych. Z tej liczby w woj. lubelskim (najbiedniejszym regionie gospodarczym krajów Unii Europejskiej pod względem poziomu PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca) były 34 gminy, zaś w 5 województwach Polski Wschodniej były 82 gminy, tj. ponad 50% wszystkich gmin problemowych w Polsce³. Temat konferencji akcentuje

² Autorka tej oceny szacuje, że na wsi ponad 18% mieszkańców żyje w skrajnym ubóstwie, zaś proces demarginalizacji, a następnie przyspieszenia rozwoju społeczno-gospodarczego wsi zajmie 10-20 lat. Por. Fedyszak-Radziejowska (2005), s. 11.

³ Rosner (2002).

potrzebę szczególnego uwzględnienia wsi tzw. Ściany Wschodniej (wymienione wschodnie województwa kraju). Referaty szczegółowe dotyczące tych województw wskazują na ograniczenia i trudności oraz szanse i możliwości przyspieszenia ich rozwoju. Podkreślam, na podstawie studiów polityki rozwoju obszarów wiejskich świata, że niski poziom efektywności gospodarowania opóźnionych regionów, jak np. polska Ściana Wschodnia, może być argumentem na rzecz zwiększenia nakładów i pomocy ze strony UE. W rejonach takich, przy pozytywnych innych warunkach np. położenie tranzytowe, wystarczające zasoby i kwalifikacje siły roboczej, mogą zapewnić odpowiednio wysoką efektywność ponoszonych nakładów inwestycyjnych i przyspieszać w ten sposób ich tempo rozwoju gospodarczego. Szansa taka jest częstym argumentem wykorzystywanych w uzasadnieniach potrzeb inwestycyjnych najbardziej niekorzystnych obszarów regionu, kraju lub takich form integracji regionalnej, jak Unia Europejska. Dyscypliny socjologiczne określają te zjawiska jako marginalizację społeczną mieszkańców wsi, a pierwsze pozytywne zmiany zachodzące w ostatnich dwóch latach (akcesja do UE) jako przejawy zapoczątkowania pozytywnego procesu demarginalizacji polskiej wsi⁴.

2. W polskiej ekonomii agrarnej i gospodarce przestrzennej dominuje koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wsi i modernizacji rolnictwa. Uzasadnienia teorii i praktyki wielofunkcyjnego rozwoju wsi tkwią zarówno w potrzebach i możliwościach (zasoby pracy, potrzeby dochodowe, zamiany infrastrukturalne, modernizacja struktury agrarnej), jak też wynikają z doświadczeń rozwoju obszarów wiejskich w skali światowej (we wszystkich krajach przechodzących od niższego do wyższego poziomu rozwoju gospodarczego dokonują się zmiany w poziomie i strukturze zatrudnienia oraz strukturze gospodarczej umożliwiające zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego ludności rolniczej i wiejskiej). Ugruntowanie w polskiej gospodarce rolnej i wiejskiej idei wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju oznacza przyjęcie i stopniową realizację koncepcji jedności podstawowych wartości ekonomicznych, społecznych i ekologicz-

⁴ Ze względu na zdecydowanie rolniczy charakter większości wsi podkreślamy znaczenie równowagi: rozwój rolnictwa *versus* rozwój wsi. „Ważne jest, aby widzieć, że rozwój zdrowego ekonomicznie, zorientowanego na rynek sektora gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw rolnych ma podstawowe znaczenie dla prowadzenia polityki rozwoju obszarów wiejskich. Tak samo, jak miał przez 30 lat w Unii. Gdzie główne przemiany wsi dokonały się bez polityki rozwoju obszarów wiejskich, a tylko dzięki rozwojowi dochodowego rolnictwa (dzięki dotacjom). Także w Polsce to rolnictwo i jego konkurencyjność, współdecydować będzie z powodzeniem programów rozwoju wsi”. Brzóska (2006), s. 165.

nych jako podstawy tych procesów. Wieś i obszary wiejskie są przestrzenią aktywności gospodarczej, miejscem produkcji i życia ludności wiejskiej oraz jej doświadczeń społecznych i ekologicznych. Jednocześnie wraz z postępem gospodarczym zmieniają się i rozwijają różnorodne procesy koordynacji i harmonizacji zróżnicowanych tendencji rozwoju obszarów wiejskich.

Współczesna wieś oznacza zintegrowany charakter relacji gospodarstwo rolne – rodzina rolnicza – rolnictwo – wieś oraz podstawowa jednostka osadnicza i ekonomiczno-społeczna obszarów wiejskich – gmina. Jednocześnie stan i ewolucja rozwoju wsi zależy od relacji kształtujących się między ludnością rolniczą i nierolniczą. Ludność rolnicza, rolnictwo i gospodarstwo rolne ze względu na swą rolę (liczebność, siłę ekonomiczną, strukturę) wpływają decydująco na obecny kształt, ewolucję i przyszłość wsi polskiej. Określają także wizję, strategię i politykę dotyczącą wsi i rolnictwa, ludności wiejskiej i gospodarstw rolnych. Charakter i ekonomika produkcyjno-dochodowa dominujących w rolnictwie gospodarstw rodzinnych, kształtuje zmiany strukturalne, własnościowe, zatrudnienia i źródeł utrzymania, ich przyszłość tworzą stan obecny i przyszłość wsi polskiej.

Ekonomiczny mechanizm rozwoju głównej części składowej wsi polskiej, tj. rolnictwa rodzinnego jest przede wszystkim związany z dochodami i preferencjami konsumentów, tj. realnym popytem na żywność i surowce żywnościowe, to zaś zależy od poziomu rozwoju gospodarczego kraju oraz presji ekonomicznej wynikającej z dążeń do wzrostu dochodów i wydajności pracy w rolnictwie oraz obniżenia kosztów wytwarzania. Zdaniem autora mechanizm ten ma podstawowe znaczenie dla zrozumienia współzależności między rozwojem rolnictwa a rozwojem wsi i obszarów wiejskich⁵. Nie można bowiem rozpatrywać endogennych i egzogennych czynników rozwoju rolnictwa i wsi niezależnie od ich wzajemnej współzależności. Dla gospodarstwa rolnego, szczególnie rodzinnego, wieś jako otoczenie i struktura osiedleńcza (np. wyposażenia w usługi) jest składnikiem otoczenia zewnętrznego, zaś dla wsi gospodarstwa i ich rozwój warunkiem wewnętrznym (np. struktura agrarna). Sytuację gospodarczą i warunki rozwoju gospodarstw rolnych i wsi określają w tym rozumieniu wzajemną relację sił i ograniczeń rozwojowych dotyczących zarówno gospodarstw jako jednostek produkcyjnych i wsi jako jednostek osiedleńczych.

⁵ Rembisz: *Endogenne i egzogenne warunki wzrostu dochodów producentów rolnych*. SGH, Warszawa 2006. Także Tomczak (2005).

3. Na podstawie doświadczeń zmian wsi i rolnictwa światowego można określić ich następujące etapy rozwoju. Etap I – kraje najmniej rozwinięte (PKB PPP do 2 tys. USD liczony według siły nabywczej USD), wieś i rolnictwo o charakterze chłopskim, gospodarka nietowarowa (samozaopatrzenie), wieś w zasadzie całkowicie rolnicza. Etap II – kraje średnio rozwinięte, grupa niższa (PKB 2-5 tys. USD), wieś i rolnictwo o charakterze chłopsko-rolniczym (w Polsce określanym jako rolniczym), o niskiej towarowości produkcji i zwiększającym się udziale ludności nierolniczej w strukturze społecznej wsi. Etap III – kraje średnio rozwinięte, grupa wyższa (PKB 5-10 tys. USD), wieś i rolnictwo o charakterze rodzinnym, o średniej lub wysokiej towarowości. Grupa IV – kraje wysoko rozwinięte, grupa niższa (PKB 10-20 tys. USD), wieś i rolnictwo o dominacji farm handlowych (towarowych), farmy najczęściej wysoko towarowe. Etap V – kraje wysoko rozwinięte, grupa wyższa (PKB 20 tys. USD i więcej), dominacja farm i przedsiębiorstw agrobiznesu.

Odpowiednio do tych etapów występują podstawowe procesy transformacyjne, tj. przejście od danego etapu rozwoju do etapu następnego, czyli wyższego na skali PKB, wydajności pracy i dochodów. Pierwszy oznacza ewolucję (transformację) od chłopa do rolnika i przejście od tradycyjnego charakterystycznego dla niższych etapów rozwoju gospodarczego, rodzinno-chłopskiego rolnictwa i chłopskiej wsi, do wsi i rolnictwa w coraz większej części powiązanego z rynkiem i zwiększającą się produkcją towarową. Drugi – oznacza ewolucję od rolnika do farmera, tj. dalszy etap transformacji od chłopa do farmera i rolnictwa farmerskiego, o nowoczesnym wyposażeniu technicznym, nowych technologiach produkcji i dużym powiązaniu z rynkiem, trzeci – przejście od typowych farm rodzinnych do rodzinnych farm handlowych (towarowych). Główną ich cechą jest praktycznie pełne powiązanie z rynkiem, tj. zanik funkcji produkcji żywności na potrzeby własne, i czwarty – przejście od farm towarowych do farm i przedsiębiorstw agrobiznesu, tj. systemu organizacji produkcji w pełni ukierunkowanej na rynek oraz tracącej charakter rodzinny. Na tym szczeblu rolnictwo staje się integralną częścią agrobiznesu, a wieś (obszary wiejskie) w coraz mniejszym zakresie zależy od rolnictwa.

Ewolucja wsi zależy od miejsca danego kraju w hierarchii rozwojowej mierzonej w tym przypadku poziomem PKB. Polska znajduje się na szczeblu krajów średnio rozwiniętych, grupa wyższa (według danych Banku Światowego w tym ujęciu blisko grupy niższej krajów wysoko rozwiniętych i to określa naszą aktualną sytuację np. opóźnienie przemian strukturalnych w stosunku

do znajdujących się na wyższych etapach krajów np. UE-15). Znajduje to także swój wyraz w stanie struktur agrarnych (liczba i powierzchnia gospodarstw rolnych, czynniki produkcji i skala produkcji, zmiany struktury zatrudnienia, wydajność pracy, dochody itp.). Z punktu widzenia stanu wsi oraz rodzinnego i relatywnie, dużego, jak jest w Polsce, rozdrobnienia gospodarstw, występują ograniczania produkcyjne i dochodowe wyznaczające potrzebę poszukiwania dodatkowych źródeł dochodów, co jest ekonomiczną podstawą dywersyfikacji zatrudnienia i źródeł dochodów ludności wiejskiej, a także tworzy mechanizm przemian strukturalnych rolnictwa (proces koncentracji i zwiększenia skali produkcji) i zwiększenia wszelkiej możliwej działalności umożliwiającej wzrost zatrudnienia stałego lub okresowego ludności rolniczej w działalności pozarolniczej (łącznie z krajową lub zagraniczną migracją definitywną z rolnictwa). Powszechna tendencja poszukiwania takich dochodów, tj. praktycznie zatrudnienia pozarolniczego lub zwiększenia skali produkcji w rolnictwie, należy do zasadniczych zjawisk rozwojowych rolnictwa i wsi europejskiej, światowej i polskiej. Jest to istotna tendencja i stwierdzenie dla polskiej polityki gospodarczej i instytucji związanych z wsią i rolnictwem, dążących do zwiększenia wykorzystania zasobów pracy (likwidacja lub zmniejszenie bezrobocia jawnego lub ukrytego) oraz zwiększenia wydajności pracy i dochodów ludności wiejskiej.

W ten sposób funkcjonuje mechanizm ewolucji wsi od charakteru zdecydowanie rolniczego do wsi wielofunkcyjnej i zróżnicowanej. W polskiej ekonomii agrarnej i gospodarce przestrzennej koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wsi i modernizacji rolnictwa uzyskała powszechną akceptację. Zasady i możliwości wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich należą do zasadniczych elementów kształtujących ekonomiczny mechanizm ewolucji rolniczej gospodarki rodzinnej w Polsce. Uzasadnienia wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej są od kilku dekad takie same: tkwią zarówno w potrzebach i możliwościach wsi i rolnictwa (zasoby pracy, potrzeby dochodowe, zmiany infrastruktury, potrzeba przemian strukturalnych), jak też wynikają z doświadczeń światowej gospodarki rolnej i wiejskiej (we wszystkich krajach przechodzących od niższego do wyższego poziomu rozwoju gospodarczego dokonują się zmiany w strukturze zatrudnienia i strukturze gospodarczej w kierunku proponowanych także u nas zmian), tj. zwiększenia zatrudnienia pozarolniczego ludności rolniczej i wiejskiej.

Wielofunkcyjny charakter wsi i jego rozszerzenie, co w pełni potwierdziły wyniki NSP 2002, wskazuje na ugruntowanie w polskiej gospodarce

rolniczej i wiejskiej idei wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju oraz podstawowych zasad i sił sprawczych takiego rozwoju. Oznacza to przyjęcie i stopniową realizację koncepcji jedności podstawowych wartości ekonomicznych, społecznych i ekologicznych jako podstawy tych procesów. Wieś i obszary wiejskie są bowiem przestrzenią aktywności gospodarczej oraz miejscem produkcji, a jednocześnie miejscem życia codziennego ludności stale zamieszkałej i pracującej na wsi oraz środowiskiem społecznym i ekologicznym. Wraz z rozwojem gospodarczym zmieniają się i rozwijają różnorodne procesy koordynacji i harmonizacji zróżnicowanych funkcji obszarów wiejskich. Akcesja kraju do UE-25 zdecydowanie przyspiesza i urealnia te procesy.

4. Wraz z przechodzeniem do wyższego poziomu rozwoju gospodarczego kraju systemy wsi i rolnictwa ulegają coraz wyraźniejszej ewolucji i zmianom. Obok działalności rolniczej lub związanej z rolnictwem coraz szerszy jest i musi być zakres aktywności i przedsiębiorczości pozarolniczej, a także sfera socjalna i społeczna, kształcenie i kultura, środowisko, zasoby przyrodnicze, rekreacja, otoczenie wiejskie. Jednocześnie, podobnie jak w całej Europie-25, w Polsce trwa proces deagraryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej i zmniejszenie tej przestrzeni (zwykle przy intensyfikacji wykorzystania produkcyjnego), a rolnictwo wtapia się w rozwój gospodarczy i społeczny kraju, traci ściśle rolniczy i tradycyjny charakter (szczególnie chłopski w swej treści ekonomicznej i społecznej) w kierunku rolnictwa farmerskiego i działalności agrobiznesowej. W ten sposób na obszarach wiejskich wyodrębnia się coraz bardziej intensywny proces ewolucji od wsi rolniczej do wsi wielofunkcyjnej (zrównoważonej), rolniczo-przemysłowej (rzemieślniczej), usługowej, rezydencjalnej itp. Pogłębia się proces dywersyfikacji gospodarstw i funkcji rolniczych, zwiększa zakres i dynamika funkcji pozarolniczych. W okresie transformacji systemowej powstały na wsi nowe grupy ludności wiejskiej: legalni i nielegalni rzemieślnicy, robotnicy dniówkowi, usługodawcy „od wszystkiego” itp. Podkreśla to znaczenie rynku pracy i negatywne konsekwencje bezrobocia na wsi.

W Polsce ulegają przyspieszeniu procesy przemian strukturalnych oraz urbanizacji wsi i obszarów wiejskich. Istniejące lub powstające na obszarach wiejskich jednostki osadnicze tworzą strukturę sieci osadniczej o dużej różnorodności i skali wyposażenia np. w urządzenia użyteczności publicznej, usług, infrastruktury itp. Im większa jest różnorodność i skala wyposażenia i usług takich jednostek, tym większe są funkcje jednostki osadniczej w mikroregionie wiejskim (gmina) i tym większa siła dynamiki rozwoju danej jednostki i mi-

króregionu. Realizacja programów rozwoju wsi w latach 2004-2006 wskazuje na zdynamizowanie i korzyści, jakie wynikają dla wsi polskiej ze zwiększonej skali finansowania rozwoju obszarów wiejskich ze środków budżetowych UE⁶.

Współczesna konfrontacja stanu wsi polskiej i obszarów wiejskich UE potwierdza szczególne opóźnienia rozwoju tych obszarów w Polsce i występujących tu problemów. Literatura dokumentuje np. następujące ustalenia: występuje wyraźny podział kraju na część miejską, wyżej rozwiniętą cywilizacyjnie i wiejską, o niższym stopniu rozwoju; wieś dysponuje kapitałem ludzkim o znacznie słabszym przygotowaniu szkolnym i zawodowym, szczególnie, jeśli chodzi o poziom wykształcenia; opóźnione jest wyposażenie obszarów wiejskich w infrastrukturę techniczną (sieć dróg, połączenia telekomunikacyjne, zaopatrzenie w wodę, gaz), podobna ocena dotyczy infrastruktury społecznej (szkoły, biblioteki, instytucje kulturalne); w dużej skali występuje zjawisko bezrobocia widocznego i ukrytego, niski jest poziom dochodów, co wiąże się także ze strukturą gospodarstw rolnych nie odpowiadającą obecnym potrzebom (rozdrobienie i wymogi restrukturyzacji i skali produkcji rolnictwa) czy też niekorzystne cechy części społeczności wiejskich. Wynika z tego, że Polska nie ma, co jest ogólną rekomendacją, polityki rozwoju wsi i obszarów wiejskich dostosowanej do potrzeb i stanu zasobów zdolnych do sprostania potrzebom społecznym mieszkańców wsi i potrzebom kraju.

Wejście Polski do UE włączyło kraj w system i potrzeby oraz możliwości postępowania charakterystycznego dla krajów najwyżej rozwiniętych (polski GNP PPP na 1 osobę przekracza 10 tys. USD, co zbliża kraj do poziomu krajów najwyżej rozwiniętych). Na poziomie takim występują nowe możliwości realizacji programów rozwojowych i strukturalnych umożliwiających podjęcie wyzwań stojących przed wsią. Dotyczy to wyzwań ekonomicznych (niższy od przeciętnego dochód, proces starzenia się ludności wiejskiej, wysoka zależność od niepewnej głównej rolniczej działalności gospodarczej), jak też społecznych (wysoki poziom bezrobocia, niska dywersyfikacja rynku pracy, niski poziom usług gospodarczych i społecznych) i środowiskowych (konieczność zwiększenia udziału wsi i gospodarki wiejskiej w ochronie środowiska). System polityki regionalnej i wiejskiej UE obejmuje w tym zakresie szczególnie ważne ustalenia odnoszące się do wsi (obszarów wiejskich). Jest to wsparcie sektorowe rolnictwa i leśnictwa obejmujące różnorodne formy pomocy finansowej i organizacyjnej dla podstawowego dotąd w Polsce

⁶ Por.: Stasiak (2003).

komponentu wsi, tj. rolnictwa rodzinnego i działania na rzecz zwiększenia konkurencyjności obszarów wiejskich oraz polityki ochrony środowiska naturalnego i zachowania unikalnego dziedzictwa polskiej i europejskiej wsi.

Bezpośrednie włączenie Polski w światowe tendencje rozwojowe wsi i rolnictwa intensyfikują odniesienia i obawy wynikające ze światowych tendencji integracyjnych i globalizacyjnych. Wieś Polska znajduje się obecnie w początkowej fazie integracyjnego punktu zwrotnego kształtowanego przez nowe warunki rozwoju gospodarki rolniczo-żywnościowej i obszarów wiejskich (regionów gospodarczych) o charakterze ekonomicznym i produkcyjnym (nowa sytuacja rynkowa w ramach UE-25, systemy regulacji i wspierania rozwoju obszarów wiejskich, działania efektu modelowego europejskich krajów najwyżej rozwiniętych oraz powiązanie całej UE ze światowym rynkiem rolniczo-żywnościowym. To wskazuje na słuszność tezy podkreślającej możliwości i szanse konwergencyjno-rozwojowej strategii obecnego i przyszłego rozwoju wsi polskiej (podobnie jak rolnictwa), tj. doganianie i modernizacja doganiająca, wyrównanie i zrównoważenie krajowego rozwoju wsi i rolnictwa w stosunku do całej UE⁷.

5. Wieś polska wraz z członkostwem w UE uzyskała nowe, znaczne możliwości rozwiązywania występujących dotąd ograniczeń rozwojowych. Dotyczy to związku między stanem rozwoju gospodarki rolnej a kształtowaniem się zmian, jakie zachodzą na wsi i obszarach wiejskich. Rozwiązywanie przez polską gospodarkę strukturalnych, produkcyjnych i społecznych problemów rolnictwa jest jednocześnie unowocześnieniem i modernizacją gospodarki rolnej, zaś efekty strukturalne, dochodowe, konkurencyjne itp. tych procesów będą głównym czynnikiem zmieniającym wieś polską. Wraz z wejściem do Unii zwiększyło się znacznie wsparcie finansowe procesów inwestycyjnych, strukturalnych, przestrzennych. W opinii środowisk ekonomiczno-rolniczych bez występującej obecnie i zapowiadanej do 2013 r. redystrybucji środków finansowych na rzecz wsi nie byłoby możliwe przezwyciężenie skutków opóźnień gospodarczych i cywilizacyjnych w dziedzinie edukacji, ochrony zdrowia, infrastruktury usługowej wsi, jak też warunków bytu, tworzenia miejsc pracy i działalności pozarolniczej na terenie wsi (wielofunkcyjny rozwój wsi). Realizowane w latach 2004-2006 programy rolnicze i wiejskie udowodniły, że Polska ma szanse i zdolności efektywnego wykorzystania napływających środków.

⁷ Por. np. charakterystyka sposobów realizacji tych celów, P. Łysoń, J. Rowiński, *Program rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013*. IERiGŻ, Warszawa 2006.

Ograniczone zostały występujące tu zagrożenia, a głównym celem wsparcia jest rozwój przedsiębiorczości wiejskiej, tj. dywersyfikacji zawodowej i produkcyjnej wsi, zwiększenie dochodów i zapewnienie podstawowych warunków efektywnej realizacji projektów rozwojowych.

Członkostwo Polski w UE zmieniło dotychczasowe warunki rozwoju obszarów wiejskich (wsi) po wejściu do UE. Dotyczy to warunków systemowych polityki ekonomicznej (rola państwa, model gospodarczy, interwencjonizm, rynkowe instrumenty polityki ekonomicznej), ekonomicznych warunków rozwoju obszarów wiejskich np. koncepcji rozwoju agrobiznesu i zmiany relacji podaż-popyt i wielofunkcyjności obszarów wiejskich, relacji między procesami globalizacji a polityką narodową i regionalizacją polityki wiejskiej, instrumentów wiejskiej polityki gospodarczej (polityka rozwoju gospodarki żywnościowej oraz, polityka strukturalna i regionalna na obszarach wiejskich, ochrona środowiska i polityka ekologiczna), przedsiębiorczości wiejskiej i jej wsparcia jako determinanty rozwoju obszarów wiejskich, w końcu roli kapitału ludzkiego i jego funkcji w funkcjonowaniu wsi i obszarów wiejskich⁸.

Doświadczenia pierwszej, zaledwie 2-letniej fazy członkostwa Polski w UE wskazują, że opinie dotyczące trudności i kosztów związanych z wejściem Polski do UE były często przesadzone. Weryfikacja praktyczna nowych warunków rozwoju wsi i rolnictwa w ramach członkostwa UE wskazuje przede wszystkim na trudności związane z praktyczną realizacją programów realizowanych w znacznej mierze z wykorzystaniem środków pomocowych UE. Jednocześnie niezależnie od bieżących trudności np. prawnych, organizacyjnych (instytucje unijne) lub finansowych (obowiązek wkładów własnych) i pozytywne rezultaty dotyczące wykorzystania zaoferowanych środków na rzecz rozwoju wsi stanowią dobry punkt wyjścia do ustalenia, jakie mają być lub będą środki rozwojowe i jak je efektywnie zagospodarować wykorzystując zarówno doświadczenia ostatnich 2 lat, jak też nauki płynące z ocen i prognoz dotyczących przyszłego rozwoju kraju i obszarów wiejskich.

Akcesja Polski do UE, jak wynika z doświadczeń pierwszego okresu członkostwa, stworzyła możliwości przyspieszenia rozwoju obszarów wiejskich w Polsce oraz ograniczenia opóźnienia cywilizacyjnego polskiej wsi. Wobec trudności kapitałowych i potrzeb, jakie dotyczą wszystkich dziedzin gospodarczych i społecznych, członkostwo Polski w Unii stworzyło szczególną szansę rozwiązania różnorodnych problemów wsi polskiej. Na przy-

⁸ Spychalski (2005).

kład *Strategia rozwoju Polski do 2020 r.*⁹ określa cztery priorytety kierunkowe dla długookresowej polityki gospodarczej: utrzymanie wysokiego tempa rozwoju gospodarczego, modernizację struktury produkcji, szybkie podnoszenie poziomu edukacyjnego oraz rozwiązywanie problemów społecznych, przede wszystkim przez ograniczenie bezrobocia i sfery ubóstwa. Wszystkie wymienione priorytety określają także drogę rozwiązywania problemów gospodarczych wsi polskiej, przede wszystkim w związku z realizacją priorytetu edukacyjnego, zapewnienia pracy i ograniczenia zakresu ubóstwa. Przewidywane rozłożenie zadań strategicznych w czasie lokuje początek aktywnej przebudowy struktury agrarnej i przyspieszenie przepływu ludzi ze wsi do miast na lata 2016-2020. Jest to realna konkluzja i jak wskazują doświadczenia UE i obecne oceny gospodarcze najbliższej dekady, czas ten będzie raczej przesunięty na następne 5-lecie.

Zarówno obecny, jak i przyszły rozwój wsi polskiej wskazują, że w znacznym stopniu będzie on zależny od instytucji i organizacji funkcjonujących na obszarach wiejskich, a podstawowe znaczenie odgrywa w tym względzie system administracyjny kraju (gmina, powiat, województwo). Spośród kilku reform administracyjnych dokonanych w Polsce w okresie powojennym najbardziej trwałe rozwiązania przyniosła wprowadzona w 1973 r. koncepcja gminnej struktury administracji terenów wiejskich (nawiązująca do gmin z okresu zaborów oraz okresu międzywojennego i powojennego). Gminę wiejską, jako jednolity mikroregion społeczno-ekonomiczny, należy uznać za podstawowe ogniwo makroregionalnej struktury ekonomicznej i organizacyjnej wsi i obszarów wiejskich.

Korzystne efekty realizacji programów rozwojowych i finansowych UE w systemie gminnym potwierdza omawianą tezę. Gminy wiejskie w coraz szerszym zakresie prezentują instrumenty kreowania przedsiębiorczości lokalnej i rolę władz samorządowych w polityce rozwoju wsi i rolnictwa, rolę unijnych środków pomocowych, funkcjonowania przemysłu rolno-spożywczego jako ogniwa gospodarki żywnościowej, konkurencyjności w agrobiznesie, kształtowania się lokalnych systemów produkcyjnych w rolnictwie m.in. wspierania na szczeblu regionalnym polityki (*cluster-based policy*) definiowanej jako zespół działań instrumentów kształtowania i zwiększania konkurencyjności gospodarki żywnościowej i gminnych obszarów inwestycyjnych.

⁹ *Strategia rozwoju Polski do roku 2020*. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, PAN, Warszawa 2000.

6. Pierwszy okres członkostwa Polski w UE kończył 15-letni okres transformacji systemowej, która dla wsi i rolnictwa miała szczególne znaczenie, jeśli chodzi o doświadczenia wynikające z przebiegu transformacyjnych procesów ekonomicznych i społecznych na wsi. Skutki pozytywne transformacji dotyczą przejścia do reguł funkcjonowania gospodarki rynkowej, bliskiej rolnictwu polskiemu o charakterze chłopsko-rodzinnym. Przypomnieć należy, że gospodarstwa te także w systemie gospodarki centralnie planowanej działały według zasad rynkowych, tj. kategorii kosztów, dochodów, opłacalności itp. Główne zjawiska negatywne okresu transformacji dotyczyły pojawiania się trudności rynkowych (ograniczony popyt) i narastającego bezrobocia. Bezrobocie powodowało także negatywne konsekwencje, jak utratę lub zagrożenie utratą pracy, przyspieszoną konsumpcję zasobów i oszczędności, ubożenie bezrobotnych i ich rodzin, ograniczenia kulturalne, kształcenia itp. powodujące niebezpieczne zjawiska naruszania spójności gospodarczej kraju, w tym równowagi między obszarami wiejskimi i zurbanizowanymi. Jednocześnie występują pogłębiające się różnice między wsią a miastem oraz wewnątrz wsi. Zjawiska te nie zostały wyraźnie ograniczone wraz z wejściem do UE, mimo nowych szans związanych z otwarciem, z pewnymi wyjątkami, europejskiego rynku towarów, usług, pracy i finansów.

Nie został też rozwiązany kryzys dochodowy wsi i rolnictwa. Przyczyny zjawiska określanego mianem kwestii dochodów wiejskich, dają się sprowadzić do daleko mniejszej mobilności czynników produkcji rolniczej w porównaniu z innymi działalnościami, co wynika ze specyfiki przestrzennej i zawodowej obszarów wiejskich (m.in. związek z przyrodą, nieprzemieszczalność ziemi, połączenie warsztatu produkcyjnego z siedliskiem, rozproszenie mieszkańców wsi) i barier makroekonomicznych (zwłaszcza bariery zatrudnienia poza rolnictwem) oraz zróżnicowanego, często deprecjonującego rolnictwo rodzinne działania mechanizmu rynkowego. To ostatnie znajduje uzasadnienie w niskiej i malejącej elastyczności popytu towarzyszącej rozwojowi społeczno-gospodarczemu, przechwytywaniu efektów postępu wdrażanego w rolnictwie przez nierolnicze sektory gospodarki oraz nieuwzględnianie przez rynek dóbr i usług publicznych tworzonych w rolnictwie. To deprecjonujące wieś działanie rynku ujawnia się głównie przez mechanizm cen, a wyraża się w stałym trendzie relatywnego tanienia produktów rolniczych. Doświadczenia krajów wyżej rozwiniętych wskazują, że wieś i rolnictwo w toku procesu wzrostu gospodarczego uruchamiają mechanizmy

adaptacyjne i kompensacyjne w formie koncentracji i specjalizacji produkcji, zwiększenia jej skali, obniżania kosztów produkcji, organizacji nowoczesnego marketingu, zwiększenia działalności pozarolniczych ogniw agrobiznesu na wsi, prac i działalności pozarolniczych itp.¹⁰.

Oceny dotyczące dotychczasowych doświadczeń i wynikające z nich wnioski wskazują na szersze możliwości przyspieszania rozwoju wsi i sformułowanie wizji takiego rozwoju np. do 2025 r.¹¹. Autorzy tej publikacji rozpatrują problemy rozwoju wsi polskiej w perspektywie a) aksjologicznej, kulturowej i społecznej, b) rozwoju rolnictwa i ekonomicznej dywersyfikacji wsi oraz c) wsi w europejskiej i globalnej przestrzeni. Interesująca nas perspektywa rolnicza i ekonomiczna obejmuje przewidywaną ewolucję i jej warunki dotyczące wiejskich gospodarstw domowych, przestrzeni wiejskiej, gospodarstw rolnych i źródeł zarabkowania ludności wiejskiej, miejsca rolnictwa w ekonomicznej i społecznej strukturze wsi oraz wsi w gospodarce informacyjnej i przewidywanym wpływie nowych technologii na sytuację i rozwój obszarów wiejskich.

Analiza stanu i aktualnych przemian zachodzących na obszarach wiejskich, uzasadnia zdaniem Wilkina, że tworzenie wizji jest niezbędne i może mieć racjonalne podstawy ze względu na rolę integrującą i mobilizującą wynikającą z odpowiedzi na pytanie: do czego dążymy, czy do czego chcemy dążyć? Na tej podstawie może być konstruowana sekwencja racjonalnego postępowania: wizja – strategia – plan – działanie¹². Realizując takie założenia autorzy prezentują ważne elementy syntezy odpowiedzi dotyczące takiej wizji formułowanej przez ich autorów w interesującym nas okresie stanu wiedzy i świadomości dotyczącej wsi dwa lata po wejściu do UE.

Na tej podstawie można także przewidzieć zmiany demograficznej, ekonomicznej i społecznej struktury wsi np. wzrost liczby mieszkańców, szczególnie w pobliżu większych miast, awans cywilizacyjny obszarów wiejskich i poprawę ich sytuacji dochodowej (z wyjątkiem wiejskich terenów wyludniających się z mniej korzystnych warunków położenia). „Polska wieś będzie za 25 lat bardziej wielonarodowa i wieloetniczna niż obecnie. Wzrośnie odsetek gruntów użytkowanych przez farmerów przybyłych z innych krajów europejskich. Sprzyjać temu będzie swoboda przepływu ludzi i kapitału w ramach UE. Polskie obszary rolne będą przyciągać swoją różnorodnością ekologiczną

¹⁰ *Strategia rozwoju Polski do roku 2020, op. cit., s. 73.*

¹¹ Wilkin (2005).

¹² *Ibid*, s. 12-13.

na, a także niską ceną ziemi”¹³. Ciągłe centralnym problemem ekonomiczno-społecznym pozostanie zatrudnienie i zapewnienie źródeł dochodów, racjonalne zmiany strukturalne, decentralizacja działalności gospodarczej i zachowanie zasad rozwoju zrównoważonego. Zmieni się struktura demograficzna wsi, rozwiną się nowe funkcje i będzie określone nowe znaczenie rolnictwa w rozwoju wsi, podobnie jak wystąpiło to uprzednio w krajach UE-15. „Rolnik będzie producentem szerokiej gamy dóbr rynkowych i dóbr publicznych. Będzie zarządzał gospodarstwem jako jednostką produkcyjną, ale będzie też zarządzał ważną częścią przestrzeni produkcyjnej, w tym ziemi. Przyszłe rolnictwo będzie rolnictwem wielofunkcyjnym. Wielofunkcyjność rolnictwa będzie podstawą wsparcia dla rolnictwa, ale też zapewni rolnikowi więcej stabilności zawodowo-dochodowej niż obecnie”¹⁴. Zmieni się także udział wsi w polityce, kulturze, samorządności i społecznościach lokalnych, relacjach miasto-wieś, a także polityka wobec obszarów wiejskich w coraz większym zakresie uwarunkowana kontekstem europejskim i globalnym.

Potrzeby i możliwości rozwoju wsi polskiej w perspektywie budżetowej UE 2007-2013 są związane z trudnościami wynikającymi z dużej konkurencyjności różnych celów strategicznych formułowanych dla całej gospodarki narodowej. Jednocześnie ogólny stan wsi polskiej będzie zależeć od takich warunków, jak szanse i kierunki zmian strukturalnych i demograficznych zachodzących na wsi, możliwości rozwoju gospodarki pozarolniczej przemysłowej i usługowej stwarzających szansę rozwiązania najostrzejszych zagrożeń: bezrobocia i niewydolności dochodowej wsi a także podkreślanej przez KPPK PAN występującej obecnie tendencji koncentracji aktywności gospodarczej w dużych ośrodkach miejskich wynikającej z możliwości maksymalizacji, w tych obszarach, efektu gospodarczego, co wiąże się z ograniczeniami infrastrukturalnymi, dochodowymi i cywilizacyjnymi wsi. Podobne znaczenie ma polityka regionalna i przestrzenna i jej wpływ na rozwój wsi polskiej, szczególnie możliwości likwidacji obecnych obszarów biedy, głębokiego deficytu infrastruktury technicznej i społecznej oraz narastającej degradacji przyrody i ładu przestrzennego wsi polskiej¹⁵.

¹³ J. Wilkin, U. Budzich-Szukała, J. Saloni: *Wizja rozwoju polskiej wsi – elementy wspólne i różniące. Próba syntezy*, [w:] *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*, s. 15-24.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ „Nie ulega jednak wątpliwości – pisze D. Czykier-Wierzba – że obecne potrzeby wsi znacznie przekraczają dostępne z tych dwóch źródeł (tj. budżetu krajowego i budżetu ogólnego UE F.T.) środki. W związku z tym istotnym problemem staje się pełna absorpcja tych środków.

Współczesna droga i możliwości rozwoju wsi i obszarów wiejskich jest powiązana, jak podkreślano uprzednio, bezpośrednio z poziomem i tempem wzrostu gospodarczego kraju, a strategia rozwoju wsi, nawiązująca do nauk doświadczeń światowych i europejskich, tkwi w warunkach i możliwościach przejścia Polski na kolejny wyższy szczebel rozwoju gospodarczego. Umieszcza to wieś we właściwym miejscu czynników i możliwości rozwoju oraz wskazuje na szczególne znaczenie zewnętrznych i inwestycyjnych warunków wiejskich źródeł pracy, dochodów i dynamiki wzrostu. Podstawowe znaczenie przypisujemy możliwościom ograniczenia bezrobocia wiejskiej ludności rolniczej i nierolniczej, co będzie skutkowało zwiększeniem popytu rynkowego i przyspieszeniem rozwoju gospodarczego oraz ograniczeniami bolesnych i narastających patologii życia, upośledzenia i procesów marginalizacji społeczności wiejskich, procesów wykluczenia i nierównowagi społecznej na wsi. KPZK PAN analizując plany rozwojowe kraju na lata 2007-2013 słusznie zwraca uwagę na koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju i zachodzące procesy osłabiające politykę regionalną ukierunkowaną na wyrównanie dysproporcji rozwojowych i spójność terytorialną¹⁶. Polityka regionalna i przestrzenna zmierzające do polaryzacji i tworzenia policentrycznej sieci osadniczej według kryterium efektywności ekonomicznej mogą powodować narastanie i pogłębienie dysproporcji rozwojowych o negatywnym charakterze. Jest to dla obszarów wiejskich niezwykle istotny dylemat: jak pogodzić rozwój wsi, z natury rzeczy rozproszonej i niemożliwej do zdecydowanej koncentracji działalności, z potrzebą uzyskiwania możliwie wysokich efektów ekonomicznych i społecznych charakterystycznych dla nowoczesnej gospodarki krajów najwyżej rozwiniętych. Obecne możliwości systemów informatycznych i infrastrukturalnych umożliwiają kształtowanie nowej równowagi między wymogami wysokiej efektywności działalności gospodarczej i procesem wyrównywania warunków życia i szans życiowych ludności kraju niezależnie od miejsca zamieszkania i dotychczasowego statusu dochodowego i socjalnego. Niemniej jednak należy podkreślić bezpośrednią potrzebę popierania konsoli-

Niezależnie od tego nasuwa się pytanie: jakie powinny być kierunki ich wykorzystania? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy zbadać obecny stan rozwoju obszarów wiejskich i na tej podstawie nakreślić długookresową wizję rozwoju polskiej wsi. Określenie tej wizji powinno być, w moim przekonaniu, poprzedzone szeroką dyskusją wśród wywodzących się z różnych środowisk pracowników naukowych, zajmujących się sprawami wsi polskiej, jak również praktyków gospodarczych oraz mieszkańców wsi. W trakcie tej dyskusji należy uwzględnić także doświadczenia w tym zakresie innych krajów". D. Czykić-Wierzba, Recenzja książki J. Wilkin (2005).

¹⁶ Stasiak, Horodelski (2005).

dacji sieci osiedleńczej, koncentracji tej sieci oraz dążenia do zapewnienia ładu przestrzennego i organizacyjnego polskiej wsi i obszarów wiejskich.

7. Doświadczenia światowe wskazują na przesuwanie akcentów rozwojowych z rolnictwa i żywienia na obszary wiejskie (*rural development*). Także coraz bardziej marginalizowana jest rola rolnictwa, a akcentowane nowe możliwości wynikające z uprzemysłowienia obszarów wiejskich, turystyki, ochrony środowiska, zamieszkania ludności pozarolniczej na terenach wiejskich itp. Obecny stan wsi polskiej i jej problemy, szczególnie związane z przemianami agrarnymi i produkcją rolniczą, należy traktować jako integralny element całej gospodarki narodowej z jednoczesną świadomością, że priorytety polityki gospodarczej dotyczą nie rolnictwa, ale innych działów gospodarki narodowej. Polska przechodzi do poziomu krajów o zmniejszającym się zakresie problemów żywienia i rolnictwa w całej strukturze gospodarki narodowej i związanych z tym konsekwencji dotyczących rolnictwa (np. zmiany strukturalne, techniczne, przestrzenne) i wsi. Rolnictwo, najpoważniejsza część i istota wsi polskiej traci w ostatnich dekadach walory siły napędowej rozwoju gospodarczego (zob. popyt i uwarunkowania rozwoju rolnictwa na wyższych szczeblach stanu gospodarczego), na rzecz telekomunikacji, informatyki, mikroelektroniki, transportu, usług, handlu międzynarodowego, ochrony środowiska itp. Rolnictwo i wieś tylko w niewielkim stopniu mogą konkurować z tymi siłami¹⁷.

Realna analiza wskazuje jednocześnie, że większa zmiana oblicza wsi polskiej w perspektywie np. kilku lat będzie bardzo trudna. Nie zostanie bowiem zrestrukturyzowana gospodarka pozarolnicza i nie będzie możliwa likwidacja bezrobocia, co łącznie z obecnym ukrytym bezrobociem w rolnictwie i przyrostem nowej siły roboczej wyklucza możliwość szybkich zmian w rolnictwie w drodze ewolucji demograficznej. Z doświadczeń światowych wynika, że przy korzystnych warunkach ogólnogospodarczych (np. wzrost PKB w tempie 5-8% rocznie w ciągu 15-20 lat), wyraźniejsze przemiany wsi

¹⁷ Opracowany w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi dokument pt. *Założenia do Krajowego Programu Rozwoju Wsi* (27.02.2006 r.) ma być podstawowym dokumentem strategicznym na lata 2007-2015 opisującym kierunki polityki państwa wobec obszarów wiejskich i ich mieszkańców, a jego podstawową myślą jest wskazanie drogi prowadzącej do wyrównania poziomu i jakości życia mieszkańców wsi z poziomem życia mieszkańców miast. Może to być istotna próba zmniejszenia różnic między Polską miejską i mniej rozwiniętą Polską wiejską. Okres budżetowy UE 2007-2013 stwarza niepowtarzalną zapewne szansę realizacji takiego celu. Byłoby także realne wyrównanie różnicowań regionalnych stanu ekonomicznego i społecznego wsi.

i rolnictwa dokonują się w okresie jednej generacji. W ten sposób także proponowane i konsekwentnie realizowane ustalane obecnie działania krajowej polityki gospodarczej, jak i polityki integracyjnej i środków UE mogą przyspieszyć tak rozumiane procesy rozwoju wsi polskiej.

Na podstawie oceny obecnej sytuacji wsi polskiej potwierdza się teza, że europejskie i światowe uwarunkowania coraz wyraźniej określają drogę i możliwości rozwoju polskiego rolnictwa i wsi. Dotyczy to takich procesów, jak zmiany i efekty skali produkcji, postępu technicznego, efektów ekonomicznych dotyczących kosztów, wydajności i dochodów, ale także efektów wyrównawczych (konwergencyjnych), które wskazują na możliwości takiego postępowania i gospodarowania, aby gwarantowały realizację zakładanych efektów i ich konsekwencji np. wzrost dochodów, stopy życiowej, rozwoju kulturalnego itp. W literaturze ekonomiczno-rolniczej coraz częściej formułuje się opinię o szansach strategii konwergencyjno-rozwojowej (doganianie i modernizacja doganiająca, wyrównanie, zrównoważenie). Jeśli dotyczy to całych obszarów integracyjnych np. krajów UE-25 to ma znaczenie dla określenia zasad rozwoju poszczególnego kraju np. obszarów województw wschodnich Polski.

Polska zaś, dwa lata po wejściu do Unii Europejskiej gromadzi doświadczenia pozwalające na ocenę zarówno procesów przygotowawczych do integracji, jak też gromadzenia i wykorzystania środków UE przed wejściem i po wejściu do Wspólnot Europejskich. Według obecnych szacunków w latach 2003-2006 wydatki na wieś i rolnictwo wyniosły 41,5 mld zł (w tym 16,7 mld z budżetu krajowego i 24,8 mld z budżetu UE)¹⁸. Według tego samego źródła zobowiązania budżetu UE w latach 2007-2013 wynoszą 91,0 mld euro (59,7 mld euro z funduszy strukturalnych na rozwój i modernizację gospodarki i regionów, zaś fundusze na Wspólną Politykę Rolną, rozwój obszarów wiejskich i politykę rybacką 27,1 mld euro).

Z analizy ogólnego stanu i sytuacji wsi polskiej wynikają także konkluzje dotyczące wizji wsi polskiej w najbliższych dekadach. W jednej z powołanych publikacji¹⁹ określono potrzebę i zasady tworzenia wizji rozwoju polskiej wsi, zaś wizja dotyczy nadziei skierowanej ku przyszłości oraz utopii lub planu osiągnięcia założonego celu np. odrabiania dystansu dzielącego Polskę od standardów UE-15, wizji jako drogi rozwoju wsi w bliższej i dalszej przyszłości, sił rozwojowych wsi (demograficznych, ekonomicznych i spo-

¹⁸ Nurzyńska (2006), s. 23, 33.

¹⁹ Wilkin (2005).

tecznych), nowych funkcji rolnictwa np. środowiska przyrodniczego i krajo-
brazu wsi, także polityki państwa wobec obszarów wiejskich w kontekście in-
tegracji i globalizacji z nawiązaniem do scenariuszy rozwoju Polski i Europy
i poszukiwania sił kształtujących model wsi europejskiej.

Z analizy sytuacji wsi polskiej dwa lata po wejściu do UE i jej dotych-
czasowych i przewidywanych tendencji rozwojowych może wynikać uzasad-
nienie do formułowania pewnej wizji przyszłości wsi polskiej. Prognozowane
obecnie przemiany rolnictwa polskiego odpowiadające doświadczeniom UE,
a tworzące europejski model rolnictwa, oznaczają pojawienie się lub rozsze-
rzenie cech gospodarstw rolnych odpowiadających temu modelowi: konku-
rencyjności wewnętrznej i zewnętrznej, metod produkcji sprzyjających śro-
dowisku i zapewniających wysoką jakość surowców żywnościowych, zrów-
noważonego charakteru rolnictwa zapewniającemu nie tylko wysoką wydaj-
ność, ale także utrzymanie zatrudnienia i wysokiej stopy życiowej rolników
oraz walorów krajobrazowych rolnictwa, krajowej i europejskiej polityki
rolnej wspierającej rolników i potrzeby społeczeństwa (ochrona i kształtowa-
nie środowiska, łagodzenie konsekwencji marginalizacji produkcji rolniczej),
adaptacja regionalnej polityki rolnej i wiejskiej oraz zdolności obszarów
wiejskich do dynamizowania rozwoju na podstawie integracji europejskiej,
nowych technologii i skali produkcji oraz uznanie standardów bytowania, ja-
kości życia mieszkańców wsi i racjonalnego gospodarowania zasobami wsi
należy uznać za główną przesłankę obecnej i przyszłej polityki jej rozwoju.

Literatura

- Bański, J., 2006, *Geografia polskiej wsi*. PWE, Warszawa.
- Brzóska, M., 2006, *Wizja polskiej wsi i rolnictwa*, [w:] *Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi*. FDPA, Warszawa.
- Bukraba-Rylska I., 2004, *Polska wieś w społecznej świadomości. Wiedza i opinie o kulturze ludowej, rolnikach i rolnictwie*. IRWiR, Warszawa.
- Fedyszak-Radziejowska B., (red.), 2005, *Proces demarginalizacji polskiej wsi. Programy pomocowe, liderzy, elity i organizacje pozarządowe*. ISP, Warszawa.
- Kłodziński, M., Fedyszak-Radziejowska B., 2002, *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*. IRWiR PAN. Warszawa.
- Kłodziński M., Dzun W. (red.), 2005, *Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, AR Szczecin.
- Kolarska-Bobińska L., Rozner A., Wilkin J., 2001, *Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje*. ISP, Warszawa.

- Krajowy plan strategiczny*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 2006.
- Nurzyńska, I., 2006, *Nowe podstawy finansowania rolnictwa i rozwoju wsi*, [w:] *Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi*, 2. FDPA, Warszawa.
- Polska wieś po wejściu do Unii Europejskiej*, FDPA, Warszawa, 2004.
- Rosner, A. (red.), 2002, *Wiejskie obszary kumulacji barier rozwojowych*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rosner A. (red.), 2005, *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie finansowej 2007-2013*, Biuletyn Informacyjny MRiRW, nr 1-2, 2006.
- Spychalski, G., 2005, *Mezoeconomiczne aspekty kształtowania rozwoju obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Stasiak A. (red.), 2003, *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*. Biuletyn KPZK PAN z. 207, Warszawa.
- Stasiak A. (red.), 2004, *Wieś polska w świetle wyników NSP 2002 r. i PSR 2002 r. (aspekty społeczne, ekonomiczne i przestrzenne)*. Biuletyn KPZK PAN z. 213, Warszawa.
- Stasiak, A., Horodeński R., 2005, *Przestrzenne aspekty rozwoju wsi polskiej z uwzględnieniem obszarów depresji społeczno-gospodarczej*. Studia KPZK PAN, t CXV, Warszawa.
- Strategie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2007-2013*, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Puławy 2004.
- Tomczak, F., 2002, *Jak rozwiązać problem cywilizacyjnego opóźnienia wsi polskiej w warunkach integracji z UE?* [w:] *Strategia Polski na lata 2004-2015 po akcesji Polski do Unii Europejskiej*. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, Warszawa.
- Tomczak F., 2005, *Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*. IRWiR, Warszawa.
- Wieliczko B., 2006, *Polityka Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich*. IERiGŻ, Warszawa.
- Wilkin, J. (red.), 2003, *Podstawy strategii zintegrowanego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*. UW, Warszawa.
- Wilkin J. (red.), 2005, *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. Fundusz Współpracy, Warszawa.
- Wizja rozwoju polskiej wsi 2025*. „Agrotrendy” 16/2005.
- Założenia do Krajowego Programu Rozwoju Wsi*. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Warszawa, 2006.
- Zwolińska K. (red.), 2005, *Rural Development in the Enlarged European Union*. IRWiR PAN, Warszawa.